

שאל טשרניחובסקי

על מגרש הרוסים

על מגרש הרוסים הגדול
עומד תותח גרמניה
במתיחת אבריו הקלים,
אפר וכבד פלד.
הוא עומד פעורפה ונדהם:
איכה נפל בשביו

על מגרש הרוסים הרצוף
אבל צלב פרבוסלב,
זקנות עטופות שחרים,
קהל מצער דל-מעש
מאזין לרנות-עבודה, -
גלה ונטול מולדת!

על מגרש הרוסים מזדקף
שריד - עמוד ביזנטיה,
קלוגין סדוק - באדמה
מטל בתפארת אבן:
זה לא בא לידי גמר-שכלולו,
משנהו אך הצפת.

על מגרש הרוסים האפל
אני עובר בערב:
עם טשטוש גבולות יובלים
בסוד של ליל ואמש, -
החיים נטולים מחיים,
המת שכח המות.

לא הכה מעולם שרשיו
נוגש וזר בארץ!
מצבות השאירו פה בלבד,
תבנית שריד מהרס, -
עד יגאל היורש - הוא אך הוא!
לבנות בני-הנצח.

מן הימים הראשונים לעבודתה בלישכת בית-המשפט המחוזי היתה נשלחת כפעם בפעם למשרד רישום הקרקעות לשם מסירת מסמכים וקבלת צילומי שטרות ותוכניות, ותכופות המשיכה ללכת לשם גם לאחר שעלתה בדרגה וניתנה לה הזכות לשגר בשליחויות את הנערה המתלמדת. בניין בית-המשפט נמצא בקצהו האחד של מגרש-הרוסים, סמוך לבית-הסוהר, ואגף רישום הקרקעות נמצא בקצהו האחר, סמוך לרחוב יפו, ובדרכה אליו היתה עוברת על פני הפנסיה הרוסית ומתעכבת אצל "המגדל הנרדם" — כך כינתה את עמוד הענק העשוי מיקשת-גזית אחת ומונח לכל אורכו בתוך שוחה מוקפת גדר-ברזל באמצע הדרך בין הפנסיה לבין אגף הקרקעות. עמוד הענק נחצב וגולף בתוך הסלע, אך מפיוון שנפסקה כרייתו עוד בימי הורדוס משום הבקע שנבעה בו, נשאר כל אלה אלפיים השנים צמוד לסלע באשר הוא בשר מבשרו ההיולי לכל אורכו ולעומק חצי קוטרו אשר לא עופד בו. בצד גדר הברזל התנוססה כתובת רוסית חרוטה בלוח-שיש, ובתוך כל האותיות הקיריליות הבלתי-מובנות בלט המספר 1871, היא השנה בה גילו הרוסים, בוני הכנסיות, את עמוד הענק הבלתי-גמור מימי בית-שני. היתה מסתפלת ממושכות בגליל האבן כמבקשת לחדור אל תוך כל אחד מן הסודות העתיקים הטמונים בחריציו, וכשלא אץ לה זמנה לחזור לעבודה, היתה שבה ופוסעת לכל אורכו וסופרת את פסיעותיה — עשרים ושלוש במספר! עשרים ושלושה צעדים אורך האבן האחת, וגימה זעה בליבה עם המשמעות הטמירה הגלומה בראשי-התיבות פ"ג. הענק השוכב על צידו, זה "המגדל הנרדם", לא זו בלבד שגימד את נדבכי הבניינים סביב, כולל הכנסיה הרוסית היפה על אבניה המתקצעות הפזוקות בלובן וכיפותיה הירוקות, אלא אף מיעד ורידד אותם כולם ברחובות-נמר-הזמן תחת כובד מהותו עתיקת-הגשימה, אבל דומה שאין איש מרגיש בכך פרט לשושי שחשה בכל יצוריה התעצמות טמירה עם חזיון המגדל-הנרדם שנבלע פנימה על פ"ג אמותיו-מיקשת-גזית-אחת ולא נודע כי בא אל קירבה. אין איש מרגיש בכך, ובכלל אין אדם נותן דעתו עליו. העוברים והשבים אינם מבחינים בו אפילו, גם כשהולכים הם לכל אורכו ובדרכם ייתעכבו להישען על גדרו ולשוחח זה עם זה בדבר מיקח ומימכר של נכסידלא-נידי. כנגד זה רצים כולם אל הכותל המערבי דווקא, כדי לשפוך לפניו את ליבם ולנשק את שפתות אבניו! והרי עמוד זה חוצב בסלע בזמן בו סותתו אבני הכותל, וגם אם לא נניח שאותן ידיים שגילפוהו הן הידיים שסיתתו את אבני הכותל — (הנחה שהתקבלה בהחלט על דעתה אחרי שפגשה בטאבו בדרך מקרה בנאי אחד ונסתבר לה שידיו גילפו אבנים גם למגדל הצעירים הנוצרים וגם לארמון הנציב וגם לבית הדואר המרכזי, ומכאן ראייה שכל אמן חרש-אבן ידו ברבים מן הבניינים הנבנים במקומו ובזמנו) — אין איש מטיל ספק בכך, כי על כן הדברים גלויים וידועים וכתובים מפורשות לא רק בכתבי יוספוס פלאוויוס, אלא אפילו בתלמוד ובמדרשים המקודשים שלהם — שאותו פה שציווה את בניין הכותל המערבי הוא הפה שציווה את חציבת כל העמודים לכל הסטווים של כל ההיכלות ושל כל המצודות ושל כל הארמונות — פיו של המלך הורדוס שברצונו וברוחו ובמושגיו נבנה הר-הבית ובית-המקדש כפי שנבנו כל שאר ארמונותיה ומצודותיה ומגדליה של ירושלים — מגדל היפיקוס ומגדל פצאל ומגדל מרים, וזה הענק הנרדם ודאי נועד בשעתו למגדלה של מרים. אבני הכותל המערבי של מקדש-הורדוס גם הן גימדו את הנדבכים שנוספו עליהן ורידדו לכדי אפס נאין את כל הדורות הרובצים עליהן זה על גב זה, האחד קטן ופחות ועלוב מקודמו, אבל לא רק כדי לחזות בגודלן ולשאוף אל קרבה תעצומות מהווייתן היתה שושי מטיילת לפעמים אל הכותל המערבי של מקדש הורדוס, אלא בעיקר כדי להשתאות ללהקות היהודים המתפללים אליו. כשהגיעה אל הכותל לאחרונה נפל דבר.

בן עזר חגן זינג

ויסעו הסאטירים החדשים... ויחנו הצלבנים החדשים.
 כולם עכברים בעלי פיאות חקנים בכיכר-ציון בירושלים
 בירת כל העמים ויחנו עם האברים שלופים ומשפריצים אחרי
 שחיפשו אלוהים אחרים... אלוהים חדשים... אלוהים סימפטי
 יותר. ויתכנסו מאוחר יותר ליד הר-המוריה הדרומי. ליד הר-
 הבית. מול כספות הבגדים מקום בו מלווים העכברים בעלי
 פיאות חקנים מסריחים כספים בריביות קצוצות, כפי שהכנסיה
 הקאתולית אוסרת על נתיניה והעכברות מאפשרת למאמיניה
 ויבנו על הר-המוריה הדרומי בית-נחושת קלל, ולידו בנינים
 מכל מיני אלומיניום של ים-המלח, ויעבדו במשך שנים על
 שנים את אלוהי הקומפיוטרים האפורים ומוכספים ויעבדו כמו
 כן את האלוהים הרורבי האלוהים האריה בעל הנשירה בשערות
 הלבנות, ויראו כי טוב... כי לא משתנה... והיו הבירה
 והארץ חרבה אחת גדולה. ארץ-חרבה שאינה נזקקת לטיפת
 מים. ויתרחצו יומם וליל באמבטיות אלומיניום ופאלטילן
 חדשות, כשהשמוקים שלופים בחוץ. ויתכנסו מכל הגלילות
 ומכל הארצות הרחוקות, ויעשו אורגיית-עם המונית למשך שני
 דורות ויתרחצו כולם ביין-הבצורת. ויטבעו חלקם... ויבנו
 מסביב לעצים שבכיכר-ציון את עולם המחר. בניני אלומיניום,
 ויגיעו בניני-האלומיניום עד לאגן-ירכיו של האלוהים הראשון...
 האלוהים הישן... (זה שזיין בשעתו את חווה אשתו של
 אדם)... וידגדגו בו, וידגדגו באברו של אלוהים ויצחיקוהו...
 וימשכו לאלוהים באברו... ויתעטש האלוהים בשנתו...
 ויתעורר אלוהים משנתו... ולא נישמעה התעטשותו מחמת
 חולשתו, ויראה כי רע. ויפול אלוהים מחוסר הכרה, עם חולשה
 קבועה ואובדן חושים לתוך מיגרש הרוסים. וירוצו כל
 העכברים בעלי הפיאות והחקנים המסריחים אל אלוהים שנפל
 במיגרש-הרוסים לראות הנעשתה לו ברית-מילה, ויראו כי לא
 טוב... כי לא נעשתה לו הרעה הזאת... ויראו כי אינו עכברי.
 ויתפוס עכבר אחד בעל פיאות חקן חלף ויתחוד את ראש
 אברו המיני של אלוהים (האבר שזיין בשעתו את חווה אשתו
 של אדם) וימל אותו ויכריז על אבר אלוהים זגמיל מנהל משרד
 העכברים בעלי הפיאות והחקנים לעניני העכברים בעלי הפיאות
 והחקנים שהיה עכבר בעל פיאות חקן כעל מזנומנט קדוש
 לעכברים בעלי הפיאות והחקנים, ותעמיד משטרת העכברים
 מסביב אלוהים שחתכו לו את הזין גדרות ברזל של משטרת
 העכברים שעליהם היה כתוב באותיות לבנות "משטרת
 העכברים", ותחלק לשכת התיירות של העכברים בעלי הפיאות
 והחקנים פרוספאקטים על אלוהים השוכב כרות זין במיגרש
 הרוסים לכל העולם, לכל הדתות בעולם, פרוספאקטים בדבר
 היכולת לראות את אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא,
 השוכב קצוץ זין במיגרש-הרוסים בירושלים ק"ק.

כל זה היה כאלו מחוצה לי - נמשך מנחם בדברים - חזרת לעצמי כשהייתי במכונות שלהם. נסענו בשיירה צבאית גדולה. אני באחת המכונות, ומכונות לפני ומכונות אחרי. אתה יודע, מפני עין-הרע. שהחברה שלנו לא ירגישו. יחד אתי במכונת היה קצין, סרג'נט ואחד מן הבולשת. המכונת היתה סגורה, אבל יכולתי להציץ החוצה, לראות הכל. הפניתי את ראשי לחלון. פעם אחרונה - ירושלים! פעם אחרונה... ראיתי אנשים מהלכים. אנשים, נשים, ילדים. אחדים הפנו ראשיהם אחר המכונות בדאגה ופחד. היה איזה רגש חם. דואגים לי. חרדים לי. רציתי לקרוא להם. לומר להם איזו מלחמה עידוד. הבתים חלפו על פני, הרחובות. נדמה לי, שהספקתי לראות כל פרט ופרט. ראיתי מרחוק את טור-מלכא, את החומה והשינויות שלה, הפיפות והמגדלים שבועיר העתיקה - הכל מודגש, כאלו חרוט בתכלת האויר. אף פעם לא חשבתי שירושלים יפה כל-כך. מי שם לב לעירו שהוא יושב בה תמיד? אבל אז היה אור מיוחד שרוי על הכל, איזה יופי, כמו שאומרים, לא מעלמא הדין. יש בירושלים שעות כאלה של יופי שמימי. ביחוד, יודע אתה, אחר הצהריים. לא הרגשתי שאני מלחש לעצמי: יפה, יפה... אז פנה אלי הקצין: "מה אתה אומר?" הבטתי בלגלוג לתוך עיני ואמרתי לו: "היא יפה, ירושלים שלי".

מנחם ואליהו עמדו להם ליד החלון שבפרוזדור. היה החלון חביב עליהם, שאף-על-פי משובך ומסורג, ואכלה בו החלודה ופקקו האבק וקור-עכביש של שנים רבות עשו בו מקצתו ככולו, פרץ פירצה בחוץ, באויר של עולם. היה החלל הפנוי מפולש מפתח החלון ועד ראשו של הר-הצופים. שטוף בחמה ותכלת ומשובש בזרחורי-אור נוצצים כשל תבואה שזורה הפלח בשעת הרוח. - הר-הצופים... - אמר מנחם בלחישת של כמיהת. - משם רואים כשל כף-היד את הר-הבית והעיר העתיקה.

בארבע שעות לאחר הצהריים, משהחזירו הסוהרים את האסירים לתוך תאים שלהם, הוציאו את מנחם ואת אליהו לחצר העליונה. הם יצאו בבגדים האדומים שעליהם, אליהו בשלשלאות של ברזל בידי וברגליו, ומנחם, שלא שלט אלא על יד אחת, בשלשלאות ברגליו בלבד. בפתח עמדו, פילבלו שתיים ושלוש פעמים בעיניהם שכוה, והיו ניצוצות-אש אדומים, צהובים וירוקים פורחים בער-בזביה לפנייהם.

כיוצאים מן הנדאי לספק עקרו ובאו לילך תוהים ונבוכים בעולם זה שפרץ במלואו לחלל הריק. כל-עצמו הוא דומה, צבוע ומתחפף לכמה גננים, מפורץ ומרוות, והשמים גבוהים שלא במידה, ומרובה האויר, עז ומפוסם באורן.

קמעה-קמעה חזרו להכשרם, והיו מצלצלים בשלשלאותיהם ומחלכים זה עם זה מתוך השיחה ומתוך שדעתם קלה עליהם.

הייתה החצר קטנה וצרה, עשרים אמה על עשר אמות. לימינה

חלונות המסורגים של תאי האסירים, לשמאלה גדריתיל וצריפו של מנהל בית-האסורים, ועצי אורן וזיתים מסביבו; מנגד, מעבר לשער-החצר, גג הרעפים האדומים של תחנת-הרדיו, מגדל-הפעמונים של בית-התפילה לרוסים, על גג בית-הסוהר התהלכו שני אנשי-משמר ערביים וכלי-זיג בידם. כבין פתח בית-האסורים לחלון המסורג עמדו שני סוהרים בלא נשק בידם, אחד שוטר ערבי ואחד סמל בריטי ומקל קצר נתון תחת בית-השחיף, והשגיחו על מנחם ואלהיו פשהם מתהלכים לפניהם אנה ואנה.

— כאן לא טוב להיות עייף, — פתח אליהו ואמר מאמר סתום. — כאן צריך להיות חזק יותר משם.

המתין שנים ושלושה רגעים והוסיף ואמר:

— גם כאן ירושלים, אני פה ואני גם שם... בבית... ליד כותל המערבי. ואפילו בקבר רחל אמנו.

מנחם הביט בו, ראה סבר פניה, בטחון ושלנה שלו, והלשה דעתו.

— גם שם ירושלים? — הראה בעיניו אל עבר תא-הגרדום.

— גם שם, — ניענע לו אליהו ראש.

— על אותה ירושלים צריך לקרוע קריעה.

אליהו תלה הדברים בלי תשובה.

— העולם הזה דומה לגלגל עיניו של אדם, — אמר לשעה קלה כזה שמדבר מתוך שנח, — קומט שבשחור זה ירושלים.

— קומט? — לא היה מנחם יודע מה הוא סח.

— בבת-העין, — פירש לו אליהו, — כי הנוגע בכם נוגע בבבת-

עיניו.

— מניין לך זה? — גשתומם מנחם.

— אבא אמר לי.

— א — ה, — עיקם מנחם פיו.

אליהו שהה מלומר.

— לא יתלו אותנו, — זקף עיניו ואמר פתאום בקול תקיף כדיון

פוסק הדין.

— מה!.. מה!.. — קפץ מנחם ממקומו. — מה אתה... מאיפה לקחת?

— אמא הודיעה לי, — ענה אליהו בשופי, — כי אבא סגר על עצמו

שלושה ימים ושלושה לילות וכיון כוונות הידועות ושאר סודיות.

וגילו לו מן השמים כי לא יתלו אותנו.

באותה שעה נשמע צלצול כבליים גוררים עלי-גבי הרצפה. זה

הקמל בא להוציא אותם לטיול.

(6)

זכרון הילדות ב"הכלל במגרת הילדים"

מגרת
"אשכול"
כל הילדים?

סבור הייתי שככל שנערמים הימים מאחורינו, אנו מתרחקים מזכרונותינו. ולא היא. בית-הכלל שבמגרש הרוסים מאז לא נשתנה במראהו, סורגיו נותרו גם לאחר שוחררו אסיריו.

במקום זה מבקש אני לעשות אתנחתא כדי לספר דבר המתקשר לסיפורי מעשה שאירע שנים רבות לאחר-מכן, בימים שהייתי מזכיר "מוסד ביאליק".

בימים שהייתי מזכיר "מוסד ביאליק" ציווה עלי מנהלו ביום אחד של קיץ ללכת למגרש הרוסים. מה יש שם במגרש הרוסים? תמתי בקול. במפתח זה תפתח ובעיניך תראה, השיבני המנהל יבשות והושיט לי מפתח גדול, כבד ורבי-סבר. יצאתי אל הקיץ.

עוד אני מהרהר במנעמי הקיץ וכבר עומדות רגלי בשער מגרש הרוסים. שער זה עומד לו מפהק תמיד. דלתות הברזל שלו מוסטות לצדדים, שכוחות. פניו של מקום זה נהירות לי מן הימים שהייתי ילד, אלא שעתה הועם זינן. לפניו היה זה מקום של חורשות, שהאילנות בהן המו כעדת יונים פורחות; היום פשטה קרחה בחורשות ושרידי האילנות ניצבים משוממים כיתומים. הנזירות הרוסיות - כבר אין זכר לעצמו-תיהן ופרחי הנזיר שבחלונותיהן נעלמו. בוקק השמשות של הכנסייה נעתם באבק, שכבה על שכבה, וריח הקטורת קפא. המפתח שבידי - משקלו נכפל מחמת עייפותי ונשמט ארצה. כשהרימותיו לא ידעתי מה שייכותו לי עד שניצבתי בשער הבנין שבשיפולי מגרש הרוסים, אשר היה בית-סוהר לפנים. צתה גדרות תיל שלו קרועות ופרוצות והבית כמו הועתק לכאן ממקום אחר.

המקום ואני מודעים זה לזה עוד מימי מלחמת-העולם הראשונה כאשר נכלא בו אבי, אסיר בין אסירים רבים, שלוקטו מן הרחובות והובאו לכאן לשם גיוסם לצבא התורכי. שנים רבות אחר-כך עוד ניצב הייתי המום ומשתומם אל מול כתליו הזכרונות עגומים עולים בקרבי. בימיו של השלטון הבריטי הועד מקום זה גם לעולי הגרדום, ואל הזכרונות העגומים שבקרבי נתוספה חמת-זעם כלפי השלטון שחבש את בחורינו כאן.

מעשה-פלא ומעשה-שטן: המפתח שבידי מגיע אל חור המגעול של בית-הכלא וסובב בו קלות, כיודע את דרכו. הדלת נפתחת ואני מצוי בפרוודור שצינה בו וריח עובש וטחב. דלתות התאים פרוצות כמו לאחר מרד אסירים. על הכתלים הקלופים משחירות אותיות, שרידי כתובות בגנות השלטון, ופה ופה עדיין מוטלת מיטת ברזל ומזרן בקוע בטן עליה. אלא שלאורך הקירות סדורים עתה ארגזים-ארגזים מלאים נייר לבן, חדש, וכן נייר צבעוני, לוחות קרטון וכיוצא באלה חמרים שעושים מהם ספרים, להוציא את האותיות העושות את המלים שעוד צריכים סופרים ומלומדים לכתוב. ובכן, מצוי הייתי במחסן הנייר של "מוסד ביאליק", אשר מאן דהו נמלך בדעתו והחליט לחבוש אותו בבית-הכלא הנודע לשמצה. וכדי להאדיר חכמה ותבונה לא פסח אותו מאן דהו גם על חדר התליה, שהיה פתוח לרפתה ובמרכזו משתלשל לו עדיין שריד של חבל החניקה ומתחתיו התהום הפעורה.

לרגל עיסוקי אגוס הייתי לשהות במקום הזה פעמים רבות, ומדי בואי לשם נתקף הייתי אימה. גם לאחר שנעל המפתח שבידי את הדלת הראשית בידיעת דרכו בחזר המגעול כשם שפתחו ויצאתי אל המרחב שרוי הייתי בהרגשה, כמו אני גופי כלוא הייתי שם.

אברהם קושניר / אגף הכאן א זוארז

היכרות רופפת עם ההיסטוריה של ירושלים היתה מלמדת את יזמי המלונות מהזמן הזה, שכבר בעלי המלונות מהימים ההם לא ראו החזר להשקעתם.

בכניסה לאגף החקירות במגרש הרוסים, משם אספו יעל וגלעד את שושנה ברכב המשטרתי הלא מזוהה, חצוב בסלע שרוע חצי עמוד אבן גדול ממדים. חציבתו נקטעה. חציו העליון מסותת בעמוד מפואר לכל דבר ועניין, ונותר כשחציו התחתון מחובר לסלע האם, ממנו ביקשו החוצבים לנתקו. עמוד שחציו קבור וחציו בוקע מרחם אימא אדמה תקוע באמצע תהליך לידתו. מצבה לזמן שקפא, מנציחה רגע שבו ייעודו ותקוות חוצביו לתמוך בו בניין בתפארתו, התנפצו בכידוני המלחמה שקטעה את החלום. אילו בוני המלונות מלאי התקווה והמסעדרנים החולמים בזמן הזה היו מטריחים רגליהם אל פתח מטה המשטרה בירושלים ומתייעצים עם חצי העמוד ונוהגים על פי עצתו, היו נמנעים מעוגמת נפש ואיבוד ממון. מצבה ייחודית לכישלון יזמת התיירות הנמשכת מדור לדור בירושלים. אנדרטה ליום מלא מרץ שמימן את חציבת העמוד אך איבד את כל עולמו וכנראה גם את חייו, כשהקיץ הקץ לזרם התיירים שנטש את ירושלים.

אותות ומופתים

גם מעל מגרש הרוסים בירושלים עפים
אנפות ועופות אחרים, כך מספרים
יודעי דבר, חברים, צפרים במקצוע
בשמים עפות שורות, צורות מכנפות של סימנים
אותות ומופתים

חברים באמור מספרים נס. יזהר גם כתב
על מרתפים במגרש הרוסים, שם עובדים החוקרים
במקצוע, הם עוקרים מלים מן הפה, לשון ושנים
אמר כך מלבינים
פנים אל הקיר

תחלה עומדים, מסובכים את המלים מאחורי הגב
כמו ידים. אחר כך כורעים, ולבסוף נופלים
מהדקים על אמות המלים, על אמות המדה, אזקים
על אמות הידים, לא מפלדה, מנילון מקומי, כבלים
שקופים, כך מספרים לי, ובינתיים

הצפרים אומרים: גם עגורים עפים אל ארצות נחם
ואנפות, ועופות אחרים. שורות שורות מרסקות
אותות ומופתים מעל מגרש הרוסים אשר בירושלים

"אם כן איני מצדה"
1996

יצחק שלו
על גג מנזר נוטרדם

גג מנזר נוטרדם לי היה כנבוי;
את הקדש אראה ואליו לא אבוא.

נקדות מלבינות שם בהר חזיתים
מצבות הן, אחי. מתחתן המתיים

שחמש בשנים לא נפקד זכרונם
לא תפלה בביתם ולא זר במעונם.

והכל כה קרוב... שלח ידך וקחם,
את שער יפו ואת שער שכם.

והכל כה רחוק, בחלום העובר,
ירדת מגג ואיננו יותר —

רק מין רטט כזה בשרשי אצבעות
רק חרוק בשנים ולחץ דמעות...

יהודה עמיחי
ירושלים

על גג בעיר העתיקה,
כביסה מוארת באור אחרון של יום:
סדין לבן של אויבת,
מגבת של אויב
לנגב בה את זעת אפו.

ובשמי העיר העתיקה
עפיון.

ובקצה החוט —

ילד,

שלא ראיתי אותו,

בגלל החומה.

העלינו הרבה דגלים,

העלו הרבה דגלים.

כדי שנחשב שהם שמחים.

כדי שיחשבו שאנחנו שמחים.

אגור / אהרן כ"ג

מי יזכור עבשיו בעל פה את כל השוים ויטוב?
מי יקרא ראשו תמיד את כל הספרים היוצאים לאור?
מי ילמד במנהג את כל הילדים שלא היו שלו?
מי ינצח בכל ההינדונים, מוליד, נוסל את כל הנסודות?
מי יתנובת? מי יריב כולו כמו איכמת עצום?
מי ינפה מלאכות רבות למען אחת אשר היתה או
תורה עיפר אחבתו?
מי יסיר בצהונס רם?
מי יאמר טוב שאני סוגש אותי, כרא נבחה ספה לחמש רכות,
שיחיד לשטותים, לשטותים ימות?
מי ידעה כמותו לעסוק במוליפיקה וידעה אנוי ומחורתי ממי
מבדי להגלית בה?
מי יגלה ספרנות כזאת?
מי יראה כמותו את הרכבים גם מי הצוי האחר?
מי יאמר לספרות העכרית, כי איכדה בלבתו את אחד
מסוראיה הטובים?
מי יאמר לבעיות, כי הוא היה אחד, מסשוכה ודינציה?
מה העשה רעואנו בלעדיי?

20/6/1980 "22"

חיים ג'רי

הטרמינל ההוא

מי שם נקהל ולמי שם רפא?
מי שש על האמור פמוצא שלל רב?
מי שם ינוע, גנובתו בידיו?
מי שם ינוח כארל'ה חברי,
המחפז בסן לואי ליום האסיפה?
מי יעמד לידו ויתפלל בעדו
למען ישועת השם במהרה ובזמן קרוב,
בטרמינל ההוא ליד בית העירייה?
מי יגוס עם ערב אל הרחובות המוארים?
מי יליט פניו בדרך המקורים?

"אהרן פ"

למחרת היום הלכתי (כי כן היתה הוראתו של פקיד לשכת הגיוס) למנזר נוטר-דאם. באולם אחד, בצל פסלי קדושים, מצאתי כמה בחורים שישבו אל שולחן עץ ארוך, שחור, מוצק, וסעדו את לבם בפת שחרית. האחד מהם היה מפקד העמדה. אך התייצבתי לפניו, וכבר מצא דבר לצוות עלי.

הוא שלחני, עם עוד שני אנשים, להביא איזה צרכי-מזון מחנות נטושה אחת שבקרבת מקום. אחד מבני לוותי היה כמעט נער, כמוני, והשני היה אותו זקן וריז מלשכת-הגיוס. מעולם לא נתבררו לי מעמדו ועניינו; כנראה שהתנדב לשמש את החיילים ולסייע להם כפי יכולתו.

סרנו אל החנות (היא היתה פרוצה והרוסה) ולקחנו פח מלא זיתים וכמה קופסאות של סרדינים, ופנינו לשוב. בדרכנו היה עלינו לחצות קרן-רחוב אחת, ובני-לוותי הזהירוני כי בקצה הרחוב מסתתר צלף ערבי. הנחנו לזקן לעבור תחילה בטרם ישגית בנו הצלף. הזקן דילג שני דילוגים זריזים ועבר בשלום, הוא עמד על המדרכה ממול. מתנשם ומחייך, ורמז לנו להצטרף אליו.

חברי האלמוני ואני התלטנו לעשות את הדרך יחדיו. גחנו קדימה וקפצנו.

הדבר הבא הזכור לי הוא מראהו של עיסה אפורה-לבנבנה, שעינה כעין דייסת-גריסים, על נעלי השחורות. אחרי כן ראיתי את הנער כשהוא מוטל על הכביש, ראשו מרוסק, ומוחו שפוך. חלק מן המוח נשפך על נעלי.

עמדתי על המדרכה מנגד, מוגן על ידי כותל, ולא הרחתי במאום. הרחוב היה שומם לגמרי. הבחור על הכביש לא הניד עפעף. מותו — זה היה המות הראשון שראו עיני — בא בפחות מכהרף-עין. משום-מה לא שמעתי אף את קול היריה.

שמש הבוקר שפכה אור נעים, ספק לכן ספק זהוב, על הבתים והעצים. דומיה לא-מופרעת שררה בחלל העולם. לא היה איכפת לי לעמוד כך בלי סוף.

הראשון שהפריע את הדומיה היה הזקן הזריז. הוא הלך למקום שהלך ושב כעבור איזה רגעים עם קרש בידו. הנחנו את הגויה על הקרש ונשאנו לעבר המנזר. עברנו על-פני חנויות (מהן היו פרוצות, מהן בעולות, ומהן שבעליהן אף לא הספיקו לנעול בשעת המנוסה) ועל-פני בתי-דירה. אני והזקן הזריז היינו שני היצורים החיים היחידים בכל העולם הנראה לעין, ואנחנו נשאנו גויה ריקה ממוח על קרש.

הקרש היה קצר מדי, ורגלי ההרוג, בנעלי-עבודה שחורות, מסומרות, ניטלטלו ונפלו לכאן ולכאן, ולרגעים פגעו בבטני. זה היה מצחיק. יש ודימיתי כי הבחור, אשר רק רגע קודם לכן היה חי ונשא בידו את פת הזיתים, אמנם חי הוא ואך עושה מעשי-קונדס שאינם במקומם.

כשהגענו לנוטר-דאם באו ונטלו מאתנו את הגויה. אני נכנסתי לאולם שבו ראיתי לפני-כן את הבחורים סועדים. עתה היה האולם עזוב מאיש. התישבתי אל השולחן, והטבת הביא לי פת-שחרית.

קירות האולם היו פרוצים ונקובים בכמה מקומות. החלונות היו מנופצים, ושברי זכוכית צבעונית היו מפוזרים על הריצפה.

בפינה אחת ניצב פסלו של פטר, כשהטמו מחוץ. בפינה אחרת ניצב פסלו של קדוש אחר, אף הוא בעל-מום. שעה ארוכה התבוננתי בהם, תווי ומהורהר, ולא יכולתי להבין מה פשר ההרגשה המוזרה שהקיפה את לבי. רק אמרתי לעצמי שיש משהו יותר מצחיק, יותר

משמח, יותר צודק, יותר נוצרי, בעמידתם זו של הקדושים; בחוטמם המחוץ; בזרועם השבורה.

ההרגשה הלא־ברורה התפשטה בקרבי יותר ויותר ככל שהוספתי להתבונן דומם, כמאחרי ערפל של הזיות, בכותל המנוקב על־ידי פגזים, בטיח המתפורר, בריסי הזכוכית הצבעונית, בארון הספרים הפרוץ, ברהיטים ההפוכים; ככל שהוספתי להזכר ברחוב השוקט אשר בו התהלכתי לפני שעה קלה, בחנויות הפרוצות, חנויות מכולת ואריגים, מלאכת עֶזֶזִית ומכשיר־כתיבה, מספרה שמראותיה המלוטשות שברו את קו־השמש והטילום על חומת בית־הכלא העזוב שמעבר לרחוב. זכרתי את החלונות ששום ראש לא נשקף מבעדם.

או שאלתי את עצמי, מהו דבר זה שאני מרגיש.

זה לא היה מורא, זו לא היתה בהלה, ולא תוגה. זו לא היתה הרגשת עייפות ולא הרגשת עצבנות עקב הבלבול שנכנס בסדרי חיי; ולא תמהון למראה החדש והזר.

זו היתה מין הרגשה מוזרה של שהרור, כמעט של אושר. עדיין הניחוני בבדידותי. קמתי והתהלכתי לאורך האולם. שבר־הזכוכית חרקו מתחת לעקבי. עברתי על פניו של פטר חסר־החוטם.

באמת, בצורתו הנוכחית הוא היה יותר נוצרי, יותר רוחני ופחות משועבד לחויותו הגופניות.

יצאתי מן האולם ועדיין לא נתקלתי באיש. הבחורים נמצאו בעמדות־המגן הקדמיות. נכנסתי לתוך חדר קטן, אפלולי. רק חלו אתה, צר וגבוה, היה בו, ומבעד לזגוגית הירקרקת חדרה קרן שמש בודדת, חיוורת.

ואז (כי קרן השמש הישירה ליפול על פניה) ראיתי, בפניה את פסל הבתולה.

וכשראיתיה, הבינתי לפתע את כל מה שראיתי וחשתי לפני־כן. בתוך תוכו של החורבן, חורבנם של הדברים החומריים, הסדרי המסחר, הבטחון, הבינוניות, בתוך תוכו של חורבן העולם הזה מלא־המצוקה, עמדה זו שסימלה את הלידה הרוחנית, את שיחרורו המאושר של הרוח מתוך הקיום החומרי.

היא עמדה עצומת עינים, לבנה, ענוגה, צנועה, גאה, מחייכית, עצובה ומאושרת.

לא היה בה יופי ארצי. היא לא הבטיחה אושר בשרי. היתה בה יפעה שלא מן העולם הזה. חיוכה היה חמור ורציני, עיניה — העצומות אך לשלושה רבעים — היו מוארכות, ואולי פוזלות. פיה היה דק. צבע פניה כמעט ירקרק.

שבתי לאולם הגדול ותלשתי דף לבן מתוך אחד הספרים. מצאתי בדל־עפרון, ובעמדי לפני הדמות הלבנה רשמתי, בשכרון רך, את מלות השיר האלה:

פפות רגליך לקנות, לקנות

קשונים של קנות.

פפות רגליך נוספות אדם

של אהבה נואשת

ושל הרבה הרבה תפלות.

שמע.

השונים מאנשות ברצדה של קלות־הנפש

את שמך.

ראי

איך הן מניחות כסף לנס הקריסה

שהיא היא גויסה

מתוך נשיקת־מים אלי פפות רגליך.

אבן ירושלים / צור סנא

בשבת הייתי בין הרבים, משפחות משפחות, שבאו לראות את החפירות החדשות בירושלים — החומה השלישית, המקום ידוע לי היטב, יום־יום דרכתי עליו במשך שנים בלכתי למקום עבודתי. לא ידעה הרגל על מה היא דורכת. אמה אמתום תחתיה — היה ספק משהו יקר וחשוב מאד. צדות לימים עברה, לגאון יעקב אשר היה, אמנם היה, במקום הזה, בנה חומות ומצודות ונלחם על ארצו וחירותו.

הנה האבנים, אחת על יד אחת, ענקיות, ומסגרת להן, כזו שהמדינה כל כך באבני הכותל המערבי, בולט הסיתות וחדש, כאילו אך עתה היתה בו ידו של החוצב באבן, הירושלמי או הגלילי. חומה בתוככי ירושלים, ובאמת היו כל אלה, לא בדו משוררים מלבם ופלביוס לא כיוזב.

הפנים רציניות. אין דובר דבר, יש הרגשה והיא כללית: נוסף משהו על משקלו של כל אחד ואחד מאתנו, יקרה ירושלים עוד ורגלנו בה תדרוך עוז יותר.

בעיני הזקנה דמעות. אין להבין: למה אין השוטר הזה נותן לרדת לתוך תעלת החפירה ולהידבק באבן ולנשק אותה, את הקדושה.

ולמחרת בעמדי על יד המגרש בראסיסבון, מסתכל בפועלים עברים החוצבים אבן מסלע ירושלים לבנין בית בירושלים — הבינתי וידעתי, כי אחרון על עפר קם לגאול את אבן ירושלים, וכי הסתת, הגלילי או הירושלמי החזא, לא בכדי חצב וסתת את אבנו. יש שכר לפעולתו.

"צור", סיון תרס"ה:

החומה השלישית...

מאחורי בניין "בית-הספר האמריקני לחקירת עתיקות המזרח", אשר במזרח ירושלים החדשה, משתרע מגרש טנים. בלא מגרש למסחר קייטנים אין לתאר כלל מוסד ציבורי בריטי, אמריקני, כלומר אנגלוי-סאכסי. בראשית היה הטנים, בראשית היה הספורט...

ואולם, בזמן האחרון קיבל בית-הספר אמריקני זה צורה משונה במקצת. רק הגדר המרושתת עדיין מעידה, כי מקום זה הוקצה למגרש טנים, או כי שימש בתורת שכוח אי-פעם. הכיכר, שהיתה בשעתה חלקה כפני שולחן, הרושה עתה חריש עמוק. כל המחקרב אל המגרש רואה לפניו סוללה של עפר מעורב בחצץ, ולמרגלות הסוללה — תעלה עמוקה, מתפתלת: זוהי הפירת-הגנה טיפוסית. האמנם עשתה הנהלת בית-הספר האמריקני את מגרש הטנים למבצר-הגנה מפני התקפה אפשרית? אכן, כל הסובר כך אינו אלא טועה. מגרש הטנים של בית-הספר האמריקני לחקירת עתיקות המזרח שבירושלים נפל קרבן לחפירות ארכיאולוגיות. באדמת המגרש נמצאו שרידי אחד המגדלים של החומה השלישית, זו החומה החיצונית של ירושלים הקנאית, הבריונית והסיקריקית. המלומד היהודי, מנהל החפירות, מספר על השתלשלות החפירות משנת 1925 עד עצם היום הזה שהביאו לגילוי החומה השלישית. שרידים אלה — במקרה נתגלו: הפרו יסודות לבניין, סללו כבישים חדשים ונתקלו בשרידי אבני הגיבורים, וממילא נפל מגרש הטנים קרבן לגילוי...

כידוע ישנה "ירושלים של מעלה". זו חיה בנשמתו של כל יהודי, בהכרה או שלא בהכרה. מה לא עשו יהודים רבים כדי לעקור מלבם את זכרה של "ירושלים של מעלה"? כמה גלגוליים-שמד עברו הם לשם כך? אך לשווא. "ירושלים של מעלה" מעוררת געגועים חבויים בנשמת כל יהודי ומדי פעם בפעם עורך העם מסע "מגן-דוד", בדמות התנועות המשיחיות, למן ימי בר-כוכבא ועד היום הזה ועד בכלל... ברם, במידת קדושה לא פחותה מזו מפעם בנשמת היהודי זכרה של "ירושלים של מטה". ירושלים זו — קדושתה אינה פחותה מקדושת "ירושלים של מעלה". שרידי "החומה החיצונית" — זו החומה השלישית — שגונגה בשעתה על העיר, והכוחל המערבי — זו החומה הראשונה, החומה הפנימית, שגונגה על העיר עוד קודם לכן, — שרידים אלה שרידי "ירושלים של מטה" הם, זו ירושלים ה"ממשית", שבהיק אדמתה טמונים גופות הקנאים, הבריונים והסיקריקים — מגינה.

בכל מיני אמצעים השתדל העולם הזה לא רק להחריב את "ירושלים של מטה" אלא גם לא להשאיר לה כל זכר. לכאורה הצליח העולם הגויי, הזה, במזימתו. בתחילה השתדלו הגויים להביא לכך שחומת ירושלים לא תוקם בכלל. על מלאכת ההפרעות לבניית החומה למדים אנו באתר מספרי הזכרונות הקדומים ביותר והחשובים שבספרות העולם — בספר נחמיה. לעזרתו של הזה מתייצב, כרגיל, האח-הבוגד, סנבלט, המתכסה באיצטלה של רודף שלום. הן החומה מסמלת תופעה מיליטאריסטית, רחמנא ליצלן! אגריפס הראשון, המלך הישראלי האחרון (בנו, אגריפס השני, כבר לא היה מלך ישראל) הבין את ערכה של החומה להגנתה של ירושלים. לא בכדי ישב אגריפס הרבה שנים ברומי... ובכן, אגריפס הוא שניגש להקמתה של החומה השלישית. אבל המריעוהו מעבודתו והוא מת בטרם עלה בידו לגמור את בניינה; את אשר התחיל ולא סיים המלך האחרון, נזדרזו לגמור הקנאים.

שליחיו של מקום מגינים על עיר הקודש ממזרח, מדרום, ממערב. ירושלים גאית סביב לה. רק מצפון פתוחה ירושלים, ואכן, את הגנת ירושלים מצפון הגיחה ההשגחה העליונה בידי בני יהודה עצמם. שהרי, כידוע, לגבי ירושלים — תמיד נפתחה הרעה מצפון. משום כך, כדי לקדם את פני הרעה, משמע, את פני האוייב הזר, כרת איש יהודה ברית עם סלעי יהודה. בעזרת החומה הצפונית הגנו הקנאים על ירושלים מפני הרומאים, מפני העולם הגויי הזר שעלה להחריבה. יהודה נוצחה, ירושלים נחרבה, חומותיה נפלו. אולם הברית שנכרתה בין אנשי יהודה לבין אבניה היחה ברית לחיים ולמוות. אנשי יהודה לא האריכו ימים לאחר גפילת החומה. "ירושלים של מטה" נחרבה. ואולם, אילמלא "ירושלים של מטה" לא הייתה יכולה לקום "ירושלים של מעלה". מלחמת טיטוס בירושלים נמשכת עד היום הזה ועתידה מלחמה זו להימשך עד סוף כל הדורות. כי כן קמו לו לטיטוס יורשים, אך גם ליוחנן מגוש חלב ולשמעון בר-גורא קמו יורשים.

המלחמה ב"ירושלים של מטה" נמשכת גם לאחר גפילת החומה השלישית. האוייב לא הסתפק בחורבן ירושלים ובחורבן המקדש, ואף לא באיסור העליה לירושלימה של בני יהודה לחונן את אבניה. אכן, הגדילו הזרים לעשות; לא זו בלבד שהשאירו את ירושלים ריקה ושוממה ("ציון שדה תיחרש!"), אלא שהעמיקו את חורבנה. על תלי בית המקדש הקימו היכל ליופיטר, ומשנחרב היכל יופיטר הקימו מסגד לאל זר אחר. ואף את השם "ירושלים" רצו למחות לבל יישאר זכר לשם נצחי זה. עמדו והסבו את שמה לקאפיטולינה, ואחר-כך, משנשכח השם קאפיטולינה הסבו את שמה לאל-קודס... אך לשווא. לעולם לא תירש גבעת הקאפיטול את גבעת המוריה...

ברבות הימים התנהלה מלחמה לא רק בשרידי ירושלים, אלא גם בערמות האבנים, שהיו בשעתן את החומה השלישית. אבנים אלה נופצו. מאבני חומת הקנאים הקימו קסרקטים לגיונרים הרומאים. ואחרי הרומאים באו הביזאנטים והקימו משארות האבנים את היכלי-הם, ולאחריהם הופיעו הביזאנטים מן המדבר והוסיפו, כדרכם, חורבן על החורבן. מן האבנים הקדושות של חומת הקנאים הוקמה חומה לירושלים הזרה, שהסוגדים ל"שתי-וערב" ול"חרמש-הסהר" נלחמו בתוכה זה בזה. לא אחת נעץ החזיר את טלפיו בשרידי החרבות של "ירושלים של מטה". ושוב נערמו תלי אבנים שכוסו עלידי חול המדבר ונקברו בתוכו.

על קברות האבנים הקדושות השתרר עולם של יום קטנות, יום שאין בו סוף לאפרוריות, לריקנות. על "ירושלים של מטה" השתרר עולם של יום קטנות של תגרנים, של אידיליה חסרת קדושה של בני עמים זרים הקופאים על שמריהם.

בעזרת מעדרו של המלומד היהודי נחשפה שארית הפליטה של האבנים שהונחו ביסוד החומה השלישית. עתה שוב ראו אבני חומת הקנאים את אור השמש, אותה שמש ירושלמית שלא השתגחה אלף ושמונה מאות שנה. ואולם, כלום זו היא ירושלים? — ירושלים ללא אל, ירושלים ללא מלך, ירושלים ללא גיבור! האם אלה הם בני ירושלים? האם לשם כך נפלו מגיני העיר, כדי שצאצאיהם מדור אחרון יסגדו לאלים זרים, יעריצו את ברניקה, את אגריס השני ויקימו את "במקום ירושלים", "סורוגאט" של ירושלים בדמות "יבנה"? הוזה דור אחרון של צאצאי הקנאים, הבריונים והסיקריקים, — דור ללא אל, ללא מלך וללא גיבור?...

(ה'תש"ז, 40.10.15)